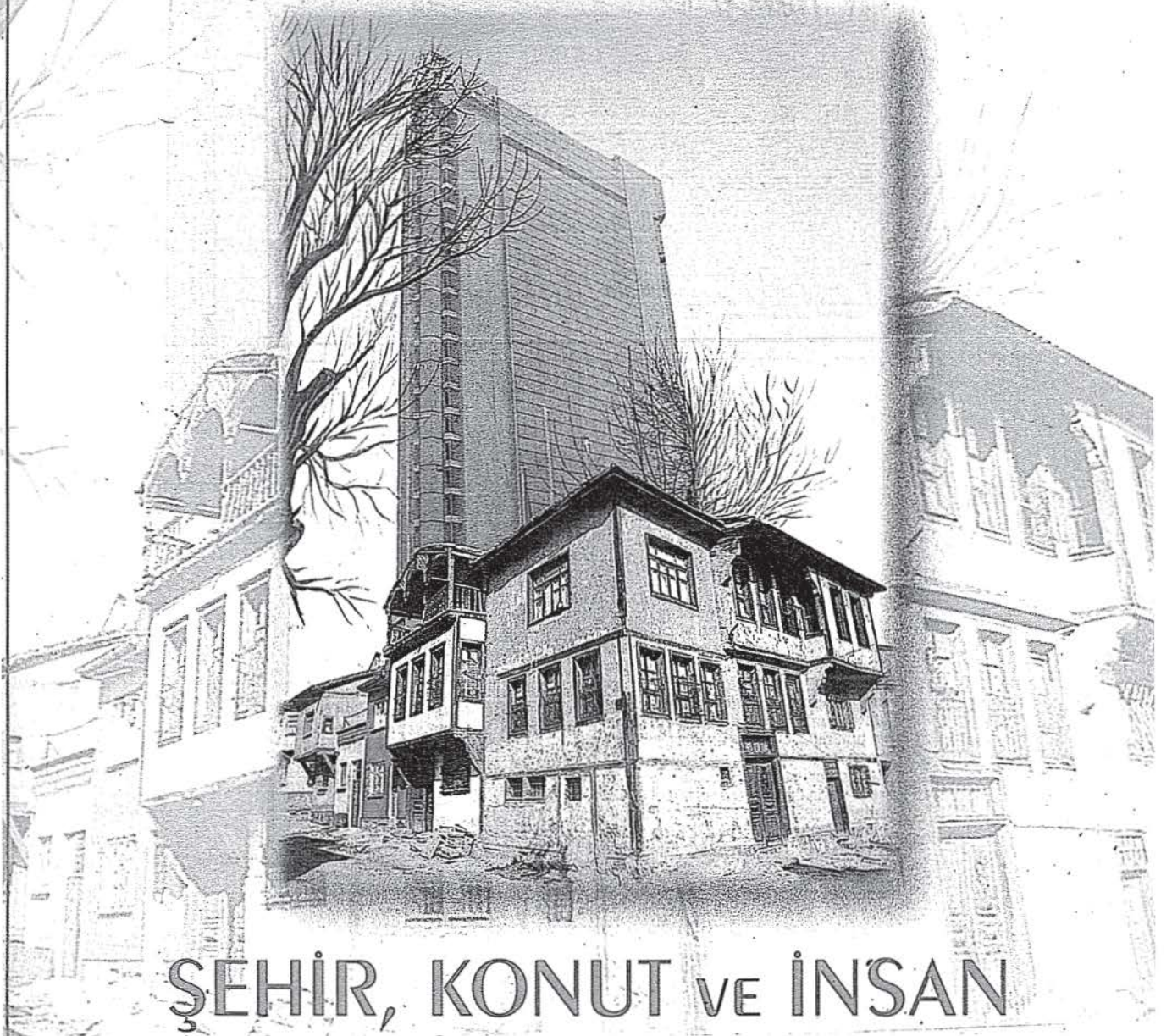

İLİM VE SANAT

MAYIS-TEMMUZ 1998 SAYI: 48 FİYATI: 750.000 TL. (KDVD)

ŞEHİR, KONUT VE İNSAN

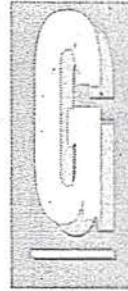

Resim 1: Cami-tevhidhanenin kuzey ve doğu cepheleri (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936)

Gümüşhânevî Tekkesi'nin Tarihî ve Mimârî Özellikleri

◆ Prof. Dr. Mim. M. Baha TANMAN

Gümüşhânevî Tekkesi'nin ortadan kalkması, mimârî tarihimiz ve İstanbul'un tarihî topografyası açısından, özellikle de kültür tarihimizde işgal ettiği önemli mevkii bakımından büyük bir kayıp olmuştur.

Gümüşhânevî Tekkesi, Osmanlı döneminde, tasavvufî hayatın zenginliği ile İslâm dünyasının diğer kültür metropollerini gölgede bırakan İstanbul'da, geçen yüzyılın ortalarından, tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar Nakşibendiyye tarikatının Halidiyye koluna bağlı olarak faaliyetini sürdüren önemli tarikat kuruluşlarındandır.

Kaynaklarda ve belgelerde "Ahmed Ziyaeddin Efendi Tekkesi", "Fatma Sultan Dergâhı", "Gümüşhaneli Tekkesi", "Halidî Dergâhı" gibi adlarla da anılan ve günümüzde tamamen ortadan kalkmış bulunan bu kuruluş Eminönü ilçesinde, Alem-dar Mahallesi'nde, İstanbul Valiliği'nin (sabık Sadâret/Bâbiâli Binası) karşısında,

1- Haliz Hüseyin Ayvansarayî, Hadikatül-Cevâmi, İstanbul 1281 (1865), I, 156'da, Gümüşhanevi Tekkesi'nin meşihat konulmak suretiyle bünyesinde (derününde) tesis edildiği Fatma Sultan Camii hakkında bilgi verilirken "mahallesi vardır" denilmektedir. Geçen yüzyıla ait belgede ise tekke Nallı Mescit Mahallesi sınırları içinde gösterilmiştir. Nallı Mescit günümüzde de mevcut olup Bâbü'l-Yokusu üzerinde, İstanbul Valiliği'nin hemen yanında bulunmaktadır. Söz konusu mahallenin de daha sonra, büyük bir ihtimalle Cumhuriyet döneminin başlarındaki düzenleme sırasında iptal edilerek korusu olduğu Alemdar Mahallesi ne kabulüğü anlaşılmaktadır.

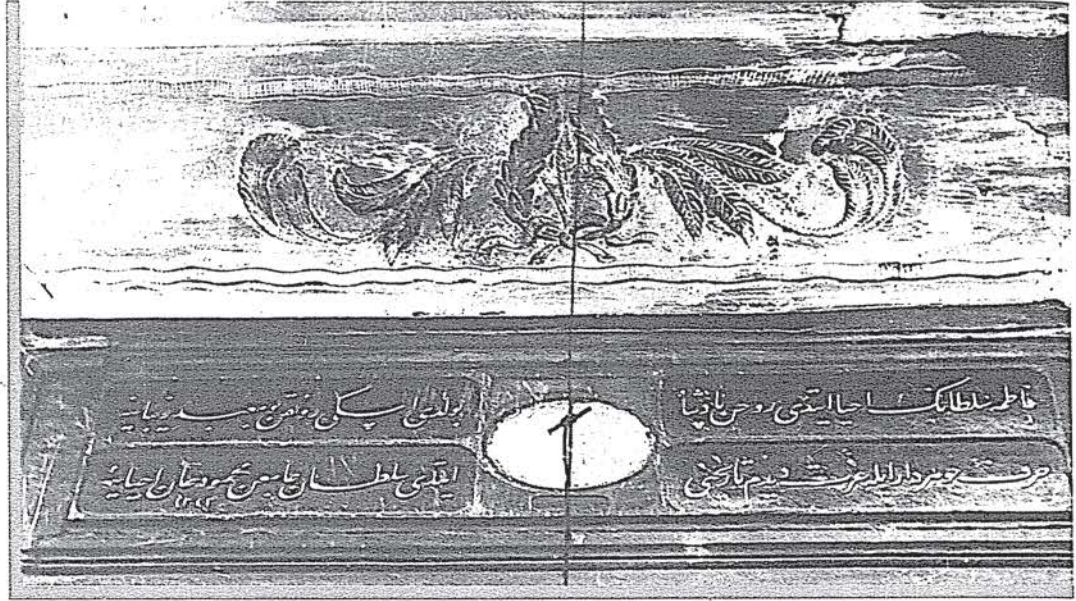
2- Hayatı ve yapılmış olduğu hayır eserleri için bkz. M. Ç. Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara 1980, 83-85.

3- Fatma Sultan Camii'ne meşihat konulma tarihi olarak bazı kaynaklarda 1863-64(1280) yılı verilmektedir. Ancak Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufi kimliği üzerinde geniş kapsamlı bir doktora tezi hazırlanmış olan I. Gündüz'ün, dipnotu 11'de adı verilen eserlerinde, Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'nin, mensuplarından Şeyh Mustafa Fevzi Elendi (ö.1924) tarafından kaleme alınmış manzum biyografisi ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgeye dayanarak verdiği 1859(1276) tarihini doğru kabul etmek gerekir.

4- Söz konusu uygulama Osmanlı kaynaklarında "vaz-ı meşihat" tabiri ile ifade edilmektedir. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren, bir yandan tarikatların yayılmaya devam etmeleri, diğer taraftan geçmiş yüzyıllardaki maddî imkânların bulunamaması yüzünden, başta İstanbul olmak üzere, hemen bütün yerleşim birimlerinde, yeni tekke tesis etmek isteyen kişilerden çoğunun bu yola başvurdukları, sonuçta çift fonksiyonlu (cami-tekke veya mescit-zâviye niteliğinde) birçok tesisin kurulduğu gözlenmektedir.

5- Dönemin ünlü şairi Nedim'in Fatma Sultan Camii için söylemiş olduğu ve caminin girişi üzerindeki kitabeyle işlendiği bilinen tarih manzumesi, adı geçen şairin divanında "Târîh berây-ı Câmî-i Şerî-i Fâtma Sultan der nezd-i Paşakapıs" başlığı altında yer almaktadır (Bkz. Nedim Divanı, yay. A. Gölpinarlı, İstanbul 1972(2.baskı), 175-176). Aynı manzumenin tarih beyti de Ayvansarayî, a.g.e., I, 156'da mezkurdur.

6- Bkz. M. Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, yay. Güzel Sanatlar

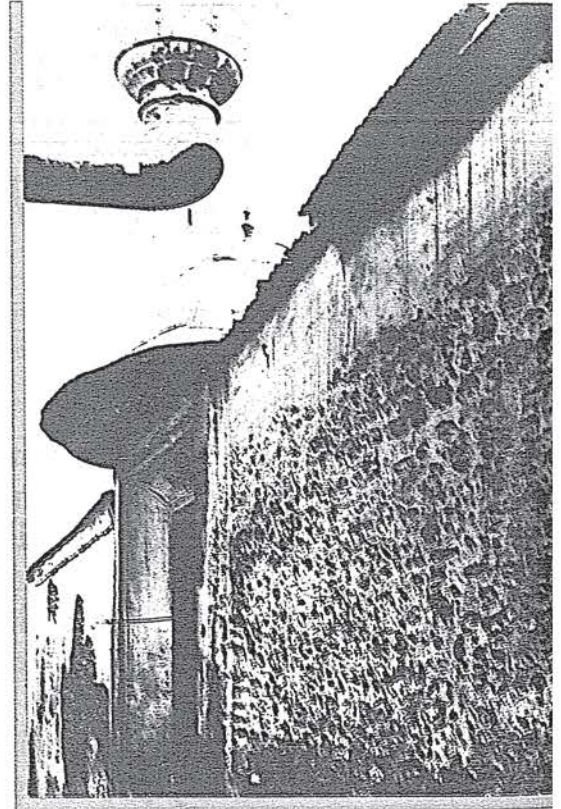
Resim 2: Cümle kapısındaki kitabe (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936)

Hükümet Konağı Sokağı ile Gümüşhaneli Sokağı'nun kavşağında yer almaktaydı. Tekkenin arsası doğu yönünde Hükümet Konağı Sokağı, kuzey ve batı yönlerinde de, bu sokaktan hareket eden ve dirsekler yaparak ilerleyen Gümüşhaneli Sokağı tarafından sınırlandırılmıştı. Güney yönünde ise, Osmanlı döneminin sonlarında, Tomruk Dairesi'ne bitişik olan jandarma koğuşu bulunuyordu.

Gümüşhanevi Tekkesi, III. Ahmet'in kızı ve Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın (ö.1730) eşi olan Fatma Sultan'ın (1704-1733)² yaptırdığı camiye, geçen yüzyılın ileri gelen âlimlerinden ve Nakşibendî-Halidî şeyhlerinden Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi (1813-1893) tarafından 1859 (1276)'da³ meşihat konulması suretiyle tesis edilmiştir⁴. Söz konusu cami, 1727-28(1140) yılında⁵, aynı arsa da bulunan Terzibaşı Piri Ağa Mescidi'nin yerine inşa ettirilmiştir. Nevşehirli İbrahim Paşa'nın, bu mescide komşu olduğu anlaşılan arsaya yeni bir saray inşa ettirmesi sırasında Fatma Sultan'ın, harap durumda bulunan mescidi yıktırması, saray arazisinden mescidin arsasına bir miktar yer eklettiği ve buraya kendi adı ile anılan camii yaptırdığı bilinmektedir. 1761(1175 Muharrem) yılında yıldırım düşmesinden minaresinin parçalandığı bilinen, ayrıca çevresinde zaman zaman çıkan yangınlardan⁶ etkilendiği tahmin edilen cami bu afetleri müteakip her seferinde onarım görmüş olmalıdır.⁷ 2 Ağustos 1826(27 Zilhicce 1241) tarihli ikinci Hocapaşa yangınında büyük ölçüde harap olan yapı 1827-28(1243)'de II. Mahmud tarafından yeniden inşa ettirilmiş⁸.

Gerek Terzibaşı Piri Ağa Mescidi'nin gerekse de Fatma Sultan Camii'nin 1827-28 yı-

lından önceki mimari özellikleri tesbit edilememektedir. Ancak ilk mescidin ufak boyutlu, ahşap ve mütevazı bir yapı olduğu tahmin edilebilir. Diğer taraftan kaynaklardaki bilgilerden hareketle ilk caminin, 1827-28 tarihli camiye göre, tasarım ve görevli kadrosu açısından daha geniş kapsamlı,

Resim 3: Cümle kapısı (Encümen Arşivi, 10. I V. 1936).

büyük bir ihtimalle kubbeli bir yapı olduğu söylenebilir.

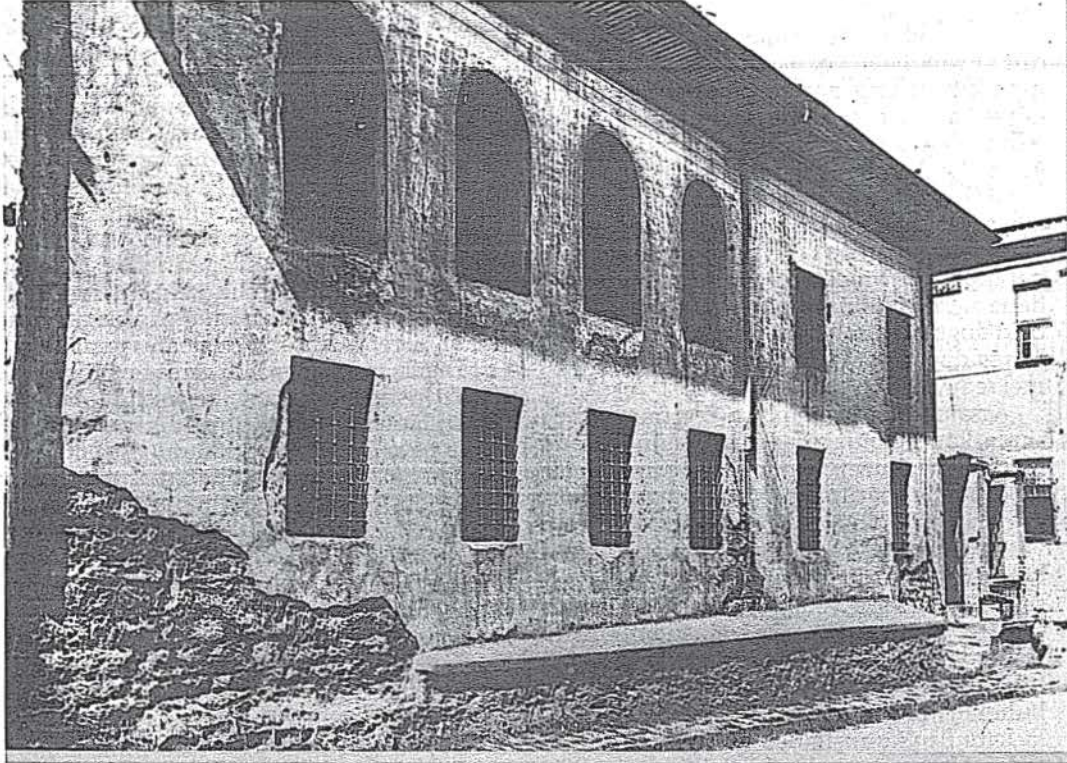
II. Mahmud'un 1827-28(1243) yılında yeniden yaptırdığı Fatma Sultan Camii'nin 19. yüzyılın ortalarında, öğle ve ikindi namazları dışında genellikle ibadete kapalı, yarı metrük ve harap durumda olduğu bilinmektedir. Aynı yıllarda irşad faaliyetlerini Mahmud Paşa Medresesi'ndeki hücrelerinde yürüten Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî, müridlerinin zamanla çoğalması ve bu mekânın ihtiyaca cevap verememeye başlaması üzerine "neşr-i tarîk" için Fatma Sultan Camii'ni uygun görmüştür. Halifelerinden Kastamonulu Şeyh Hasan Hilmî Efendi (ö.1911), Fatma Sultan Camii'nin gönüllü olarak müezzinliğine talib olmuş, adı geçen şeyh efendinin gayretleri sonucunda beş vakit ibadete açık hale gelen cami, 1859(1276)'da, Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî tarafından meşihat konulmak suretiyle tekke ittihaz edilmiştir¹⁰.

Fatma Sultan Camii tekkeye dönüştürüldükten sonra da aslı kullanımını sürdürmüş, ancak bundan böyle dervişlerin hatm-i hacgân icra ettikleri tevhidhane görevini üstlenerek cami-tevhidhane kimliğine bürünmüştür. Cami-tevhidhanenin batı yönüne 1875(1292)'te harem ve selâmlık bölümlerinin eklenmesi sonucunda, Gümüşhanevî Tekkesi, bir tarikat kuruluşunun gerektirdiği mimari programa kavuşmuştur. Bu

arada cami-tevhidhanenin batı duvarında bazı değişikliklerin vuku bulduğu, bazı pencerelerin iptal edildiği anlaşılmakta, ayrıca fotoğraflarda cami-tevhidhanenin duvarlarında görülen kalem işi bezemelerin de aynı yılda yapılmış olması muhtemel görünmektedir.

Tekkenin banisi Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'den sonra Kastamonulu Şeyh Hasan Hilmî Efendi (1824-1911), Safranbolulu Şeyh İsmail Necatî Efendi (1840 civ.-1919), Dağistanlı Şeyh Ömer Ziyaeddin Efendi (1850-1920) ve Tekirdağlı Şeyh Mustafa Feyzî Efendi (1851-1926) irşad postuna oturmışlardır¹¹. Cumhuriyet dönemine kadar Nakşibendiyye-Halidiyye tarikatının İstanbul'daki en güçlü temsilcisi olarak varlığını sürdüren bu tekke aynı zamanda Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'ye izafe edilen Ziyaiyye şubesinin merkezi (asitânesi) olmuştur.

Gümüşhanevî Tekkesi 1925'te tekkelelerin kapatılmasını müteakip kadro harici camiler arasına katılmış, harem ve selâmlık bölümleri bir müddet İstanbul valiliğinin yatakhaneleri, cami-tevhidhanenin bir kısmı da elbise deposu olarak kullanılmıştır¹². 1950'lerde Türkiye Anıtlar Derneği tarafından ihya edilecek camiler listesine alınmış olmasına rağmen 1956-1957 yıllarında, "imar" adı altında İstanbul'u kasıp kavuran eski eser kıyımı sırasında, Bâbü'lî

Resim 4: Cami-tevhidhanenin doğu cephesi (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936)

- Akademisi, I (1963), 360.
 7- Bu meyanda 16-19 Kasım 1808'de cereyan eden Alemdar Vak'ası sırasındaki Bâbü'lî binasının havaya uçmasından Fatma Sultan Camii'nin de olumsuz yönden etkilendiği tahmin edilebilir. Hatta Encümen Arşivi'nde bulunan ve yapının 1935'teki durumunu belgeleyen fotoğraflardan birinin (vol. I, no.1650) açıklama yazısında "Alemdar Vak'aları bu camide olmuş" denilmektedir. Ayrıca bkz. Cezar, agm., 367.
 8- Fatma Sultan Camii'nin tarihçesi için bkz. Ayvansaraylı, age, I, 156; Küçük Çelebizade Asım, Tarih, İstanbul 1282(1865-66), 498-499; Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi/Mürîrî-Tevârîh, yay. M. M. Aktepe, İstanbul 1978, II-A, 41; Hacı İsmail Beyzade Osman Bey, Mecmu'a-ı Cevâmî, İstanbul 1308(1890-91), I, 76-77, no.304; Ahmet Refik [Altınay], Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200), İstanbul 1930, 97-98; Broşur, yay. Türkiye Anıtlar Derneği, İstanbul tarihiz (1951), 31, no.7; H. R. Saruhan, Abidelerimiz, İstanbul 1954, 312; T. Öz, İstanbul Camileri, Ankara 1962, I, 59; "Fatma Sultan Camii", İstanbul Ansiklopedisi, XI(1971), 5580; S. Eyice, "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhanevî Dergâhı", İktisat Fakültesi Mecmuası/Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan, XLIII (1994-95), 475-511; M. Doğan-Y. Kanar-S. Mollabrahimoğlu-M. A. Arslan-K. Kızgın, Eminönü Camileri, İstanbul 1987, 69; S. Eyice, "Fatma Sultan Camii", Düden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, III (1994), 273-274; ay. yaz., "Fatma Sultan Camii", İslâm Ansiklopedisi, yay. Türkiye Diyanet Vakfı, XII(1995), 262-264.
 9- Küçük Çelebizade, a.g.e., 498-499'da, Fatma Sultan'ın, yaptırmayı arzu ettiği caminin mevcut mesclitler daha geniş ve "kâgir" bir yapı olmasını istediği belirtilmekte, ayrıca caminin resm-i kışadî sırasındaki ihanda bulunduğu görevliler arasında, vakî mütevellisi ile kâtibinden başka "imamlar", bir halib müezzinbaşının yanı sıra dört müezzin, beş aşırhan, "nazhan ve devrihanlar", beş kazım ve bir kandilci bulunmaktadır.
 10- Gündüz, Gümüşhanevî..., 53-55.
 11- Şeyh Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî ile kendisinden sonra tekkenin postuna geçmiş olan şeyhler Süleymaniye Camii haziresinde, Kanunî Sultan Süleyman Türbesi'ni bannırdan adada görmüştür. Kabir taşlarının izabeleri için bkz. Eyice, "İstanbul'un Kaybolan...", 484-489.
 12- İleride değinileceği üzere, 1935 yılında çekilen fotoğraflarda cami-tevhidhane harımının baş olarak durduğu, yerin halılar ve sozadeler, duvarların da hal tevhalan ile dolu bulunduğu görülmektedir. Üç ihtimal söz konusudur: Ya bu rivayet yanlış olup harem ve selâmlık bölüm

lerinin bir kısmı elbise deposu olarak kullanılmış, ya sırf son cemaat yeri bu işe tahsis edilmiş ya da söz konusu kullanım 1935'ten sonra gerçekleşmiştir.

13- Gümüşhanevî Tekkesi'nin tarihçesi için, dipnotu 7'deki bazı kaynaklara ilaveten bkz. Mustafa Fevzi, Hediye-i Kâ- Hâlidin fi Menakib-i

Kutb'ı- Arifin Mevlânâ Ahmed Ziyâüddin bin Mustafa el-Gümüşhanevî, İstanbul 1313 (1895-96);

Zâkir Şükrî Elendi, Die "Istanbuler Derwisch-Konvente und ihre Schaicha, (Mecmua-i Tekâ-â), yay. M. S. Tayşi-K. Kreisler, Freiburg 1980, 29

(aynı kaynak daha sonra şu başlıklar altında iki kere daha basılmıştır: Ş. Akbatu, "Istanbul Tekkeleri Sitesi-i

Meşâihini", İslâm Medeniyeti, IV/4 (Ağustos 1980), 51-95, VI/1 (Ocak 1981), 81-103, V/2

(Haziran 1981), 97-121; Tabîzâde Dervîş Mehmed Şükrî İbn Osmani, İstanbul Hânkâhları Meşâihini, yay.

Ş. Tekin-G. A. Tekin, Harvard Üniversitesi 1995, 30, no.53; Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, (Câmil-Usûl) Vellier ve Tarikatlarında Usul, çev. R. Serin, İstanbul 1979, 17-

27; İ. Gundüz, Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddin (KS) Hayatı Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikati, İstanbul 1984, 52-57; T. Zarcone,

"Remarques sur l'erte socio-politique et la filiation historique des şeyh Nakşibendi dans la Turquie contemporaine",

Nakşibandîs, yay. M. Gaboriau ve diğ., İstanbul-Paris 1990, 407-420; B. Abu-Manneh, "Shaykh Ahmed Ziyâüddin el-Gümüşhanevî and the Ziyâ-i-Khalidi Suborder",

Shi'a Islam, Sects and Sufism, yay. F. De Jong, Utrecht 1992, 105-117; İ. Gundüz, "Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri",

Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî/Sempozyum Bildirileri, İstanbul, 1992, 17-49(26-28); E. İsn,

"Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, I(1993), 135-136; M. B. Tanman, "Gümüşhanevî Tekkesi",

age, III(1994), 448-449; E. İsn-Ö.S.T. Inançer, "Nakşibendîlik", age, VI (1994), 31-39(37); M. B. Tanman, "Gümüşhanevî

Tekkesi", İslâm Ansiklopedisi, yay. Türkiye Diyanet Vakfı, fas. 92 (Haziran 1996), 277-278;

H. Yılmaz, Dünden Bugüne Gümüşhanevî Mektebi, İstanbul 1997, 57-60.

14- 1875 civarına tarihlenen İstanbul haritası (E.H. Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul 1958, plâta B-4) ile arşivimizde

fotokopisi bulunan, Mimar Kemâleddin Bey'in hazırladığı 8 Nisan 1329 (21 Nisan 1913) tarihli planda

tekkenin konumu ve çevresi görülebilmekte, ayrıca Prof. Dr. Semavi Eyice'nin, henüz

tekke yıkılmadan önce yapmış olduğu krokide tekkeyi meydana getiren yapıların dağılımı, boyutları

ve malzemeleri okunabilmektedir. Diğer taraftan İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Caddesi'nin genişletilmesi gerekçesiyle yıkılmış, daha sonra 1974'te tekkenin arsası Defterdarlık tarafından Vakıflar'dan satın alınarak oto park ve yeşil alan olarak düzenlenmiştir¹³. Günümüzde Gümüşhanevî Tekkesi'nden arta kalan tek "maddî iz", adını yaşatan Gümüşhaneli Sokağı'dır.

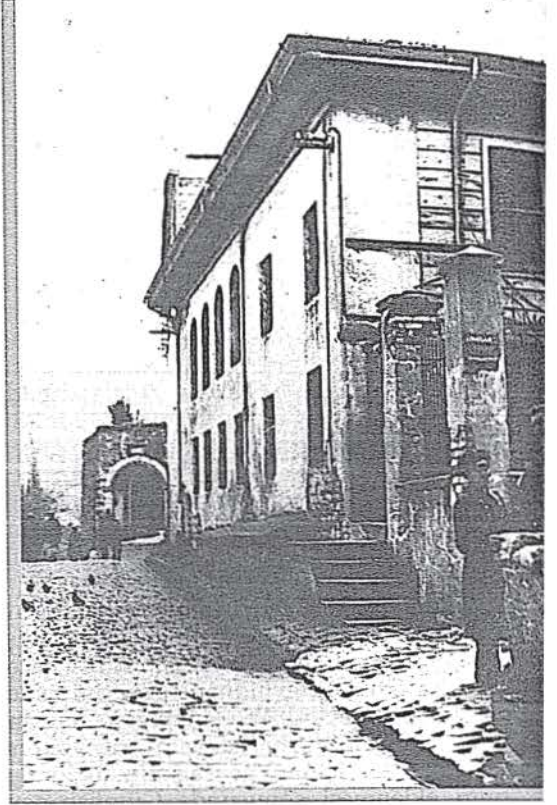
***

Gümüşhaneli Tekkesi'nin yerleşim düzeni ve mimari özellikleri, eldeki bazı belgeler sayesinde, kısmen de olsa aydınlığa kavuşmaktadır¹⁴: Arsanın doğu kesimi cami-tevhidhaneye, batı kesimi ise harem ve selâmlık bölümlerine tahsis edilmiş, her iki kesim de bağımsız girişleri olan birer avlu ile donatılmıştır. Tekkenin fonksiyon şemasına ve bunun yönlendirdiği yerleşim düzenine bakarak, doğuda bulunan ve daha ziyade cami cemaatince kullanıldığı anlaşılan avluyu "cami avlusu", tekkenin sakinleri (şeyh efendi ile ailesi ve tekkede ikamet eden dervişler) ve misafirleri tarafından kullanılan diğerini (batıdaki) ise "tekke avlusu" olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.

Cami-tevhidhane Hükümet Konağı Sokağı ile Gümüşhaneli Sokağı'nun kavşağında, kuzeyindeki küçük avlunun gerisinde yer almaktadır. Kare kesitli, tuğla örgülü dikmelere oturan basit demir parmaklıkların kuzey ve doğu yönlerinde sınırladığı cami avlusu demir kanatları olan bir kapı ile Hükümet Konağı Sokağı'na açılır, Kapının önünde, iki yandan dörder basamakla çıkılan küçük bir sahanlık yer alır.

Cami avlusunun güney (kible) yönünde cami-tevhidhane, batısında cami-tevhidhaneye bitişik olan harem binası yer almakta, güneybatı köşesinde de minare yükselmektedir. Yüzyılımızın başlarında jandarma koğuşu olarak kullanılan yüksek bir bina cami-tevhidhanenin sağır olan mihrap duvarına bitişmektedir. Söz konusu bölümün batı duvarına da, kuzeyde harem, güneyde selâmlık bölümleri bitişmekte, sonuçta cami-tevhidhane ancak, Hükümet Konağı Sokağı üzerindeki doğu duvarı ile son cemaat yerine açılan kuzey duvarındaki pencerelerden ışık alabilmektedir.

Arsanın batı kesimi batı ve güney yönlerinde komşu binalar, doğu yönünde cami-tevhidhane, kuzey yönünde de Gümüşhaneli Sokağı ile çevrilmiştir. Gümüşhaneli Sokağı boyunca moloz taş örgülü yüksek bir duvar uzanmakta, cami-tevhidhanenin kuzeybatı köşesine bitişik olan harem, ayrıca selâmlığın sağır olan kuzey cephesi bu duvara yaslanmakta, söz konusu bölümlerin arasındaki tekke avlusu, üzerinde II. Mahmud'un 1243(1827-28) tarihli ihya kitabesi bulunan, tekkenin cümle kapısı niteliğindeki kapı ile Gümüşhaneli Sokağı'na açılmaktadır. Harem ve selâmlık bölümleri, doğu, güney ve batı yönlerinde üç kanat halinde gelişerek tekke avlusunu kuşatmakta, avlu-

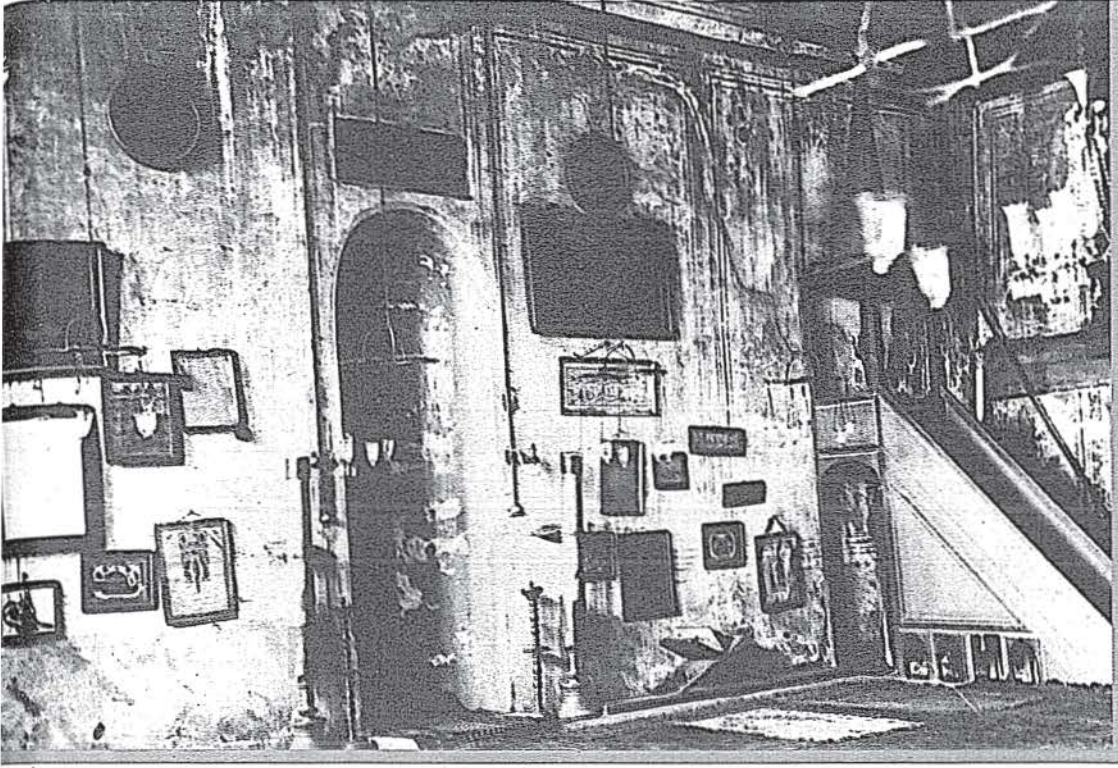

Resim 5: Cami-tevhidhanenin doğu cephesi (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936)

nun kuzeybatı köşesinde, cümle kapısından girince hemen sağda şadırvanı ile sırtını avlu duvarına yaslamış bir dizi helâ sıralanmaktadır. Cami-tevhidhane, harem ve selâmlık bölümleri arasında, eldeki belgeler ışığında tam olarak aydınlığa kavuşamayan ancak tekkelerin hemen hepsinde, fonksiyon şemasının gereği olarak karşılaşılan birtakım bağlantıların bulunduğu kesindir. Şöyle ki; cami-tevhidhanenin batı duvarı boyunca gelişen ve birbirine bitiştiği anlaşılan harem ve selâmlık kanatları arasında, mabeyn odası tabir edilen türde bir geçiş mekânının yer alması kuvvetle muhtemeldir.

Diğer taraftan yine cami-tevhidhanede, batı duvarının güney kesiminde bulunan ikinci bir fevkânî mahfil vardır ki, kavisli çıkması ve kafeslerini taçlandıran oymalı hotozları ile bir hünkâr mahfil olduğu belli etmektedir. Hünkâr mahfilinin de selâmlık kanadı ile bağlantılı olduğu, daha doğrusu bu mahfilin gerisinde, selâmlık kitlesi içinde bulunan küçük kapsamlı bir hünkâr dairesinin bulunduğu rahatlıkla varsayılabilir¹⁵. II. Mahmud döneminde, bizzat padişah tarafından ihya edilen heimen bütün camilere ve tarikat yapılarına bu tür mahfillerin eklendiği gözlenmekte ve bu husus yukarıdaki varsayımı güçlendirmektedir.

Bu arada, şeyh efendinin, tekkede "hücrenişin" olan dervişlerin veya selâmlıktaki

Resim 6: Cami-tevhidhane hariminin mihrap duvarı (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936).

misafirlerin doğrudan cami-tevhidhaneye ulaşabilmeleri için söz konusu bölümün batı duvarında hareme ve selâmlığa açılan birer kapının düşünülmüş olması ihtimal dahilindedir.

***

Cümle kapısı:

Cümle Kapısı, Gümüşhaneli Sokağı boyunca devam eden, moloz taş örgülü ve kiremit harpuştalı yüksek duvarın içinde yer alır. Bağdadî sıvalı, içbükey profilli, dikdörtgen bir çerçeve ile kuşatılmıştır. Söz konusu çerçevenin üst kesimi, ampir üslubunu yansıtan, kabartma alçıdan mamul dalgalı şeritlerle çerçevesi, şeritlerin birleştiği köşelere küçük baklavalar oturtulmuş, çerçevenin ortasına da, fiyonkla birbirine bağlanan ve yanlara doğru simetrik biçimde gelişen yapraklar yerleştirilmiştir. Kapının üzerinde, sokak ve avlu yönlerinde duvar hizasından taşarak kavisli küçük saçaklar meydana getiren bir ahşap kubbe yer alır. Kurşun levhalarla kaplı olan kubbe, II. Mahmud dönemine özgü, armudî profilli küçük bir madenî alemle taçlandırılmıştır.

Dikdörtgen kapı açıklığı mermer sövelerle çerçevesi, söve başlığının üzerine, aynı malzemeden mamul kitabe levhası oturtulmuştur. Yapı yıkıldıktan sonra ne olduğu bilinmeyen bu kitabenin ortasında, beyzî bir madalyonun içinde, 1928'deki harf devrimini müteakip harç veya alçı ile sıvanmak suretiyle örtülmüş olan II. Mahmud tuğrası

yer alır. Tuğranın altındaki küçük dikdörtgen kartuş ise, eldeki fotoğrafta okunamayan bir hattat kitabesini içeriyor olmalıdır. Kitabede kullanılan tâlik hattın mükemmeliyeti, burada, II. Mahmud döneminin birçok yapısında kitabeleri bulunan ünlü tâlik hattatı Yesârîzade Mustafa Azzet Efendi'nin (1770 civ.-1849)¹⁶ adının yer aldığı düşünülmektedir. Tuğranın yanlarında, ikişer kartuş içinde yer alan dört mısralık manzum kitabe Fatma Sultan Camii'nin II. Mahmud tarafından 1243 (1827-28) yılında yeniden inşa ettirildiğini belgeler. Kitabenin metni, II. Mahmud döneminin ileri gelen âlim ve şairlerinden Keçecizade İzzet Molla'ya (1785-1829)¹⁷ aittir:

*Fâtma Sultan'ın ihyâ ettiği ruhun pâdişâh
Buldu eski revnâkın bu ma'bed-i zîbâ yine
Harf-i cevhardâr ile İzzet dedim târihini
Etdi Sultan Camiin Mahmud Hân ihyâ yine.
1243(1827-28)*

Gerek tasarımına ve benzemesine gösterilmiş olan özen gerekse de kitabe ile donatılmış olması, ayrıca 1827-28'de eklenen hünkâr mahfilinin konumu, cami-tevhidhanenin batısına 1875'te tekke birimlerinin inşa edilmesinden sonra, tekke avlusuna geçit veren ve tekke sakinleri ile mensuplarının kullanımına tahsis edilen bu kapının, aslında hünkâr girişi olarak düşünüldüğünü kanıtlamaktadır. Nitekim caminin tekke ola-

nezdinde bulunan Encümen Arşivi'nde, vol. I, no. 1649-1653'de kayıtlı ve 10. 9. 1936 tarihli fotoğraflar sayesinde cami-tevhidhanenin iç ve dış görünüşleri, tekkenin cümle kapısı, şairlerin durulan, harem ve selâmlık kanallarının dış görünüşleri tesbit edilmiştir. Bu belgelerin hiçbirinde, cami-tevhidhane dışındaki tekke birimlerinin iç taksimatını aydınlatıcı veriler bulunmamaktadır.

15- Nitekim Encümen Arşivi'ndeki fotoğraflarda, Gümüşhaneli Sokağı üzerinde bulunan, tekkenin harem ve selâmlık bölümlerine geçit veren cümle kapısından "Fatma Sultan Camii mahfil ve mesrûhasının 1243 tarihli kitabeyi hâvi kapısı" olarak söz edilmiştir.

16- Bkz., İbnülemin M. K. İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1955, 562-569; U. Derman, *İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı*, İstanbul 1992, 105-106, 109-110, levhalar 208-209; A. Alparstan, *Ünlü Türk Hattatları*, Ankara 1992, 110-129; ay. yaz. "Mustafa İzzet Efendi (Yesârîzade)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V(1994), 562.

17- Bkz. İbnülemin M. K. İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1969-1971, I, 735-756; İ. Pala, "İzzet Molla (Keçecizade)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV(1994), 314.

rak kullanıldığı dönemde de hünkâr mahfil varlığını sürdürmüş ve bu mahfil –yukarıda değinildiği üzere– selâmlık bölümü ile bütünleşmiştir.

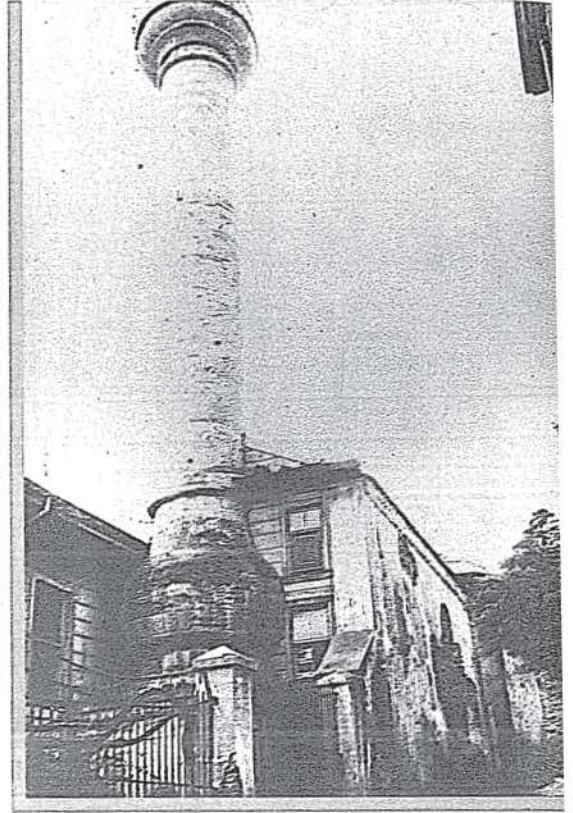
Cami-tevhidhane:

Cami-tevhidhane, derinliğine geniş dikdörtgen planlı bir harim ile enine yerleştirilmiş dikdörtgen planlı, kapalı bir son cemaat yerinden meydana gelir. Harimin duvarları moloz taşlarla örülmüş olup içten ve dıştan sıvanmıştır. Batı ve doğu duvarları kuzeye doğru devam ederek son cemaat yerini yanlardan kuşatmaktadır. Son cemaat yerini kuzey yönünde sınırlayan ve yapının giriş cephesini oluşturan duvar ise ahşap iskeletlidir. Söz konusu duvarın, fotoğraflarda görülen dış cidarı ahşap kaplama tahtaları ile oluşturulmuştur. Geçen yüzyılda yaygın olan ahşap inşaat tekniği uyarınca iç cidarının da bağdadî sıva ile donatıldığı söylenebilir. Son dönemde Marsilya tipi kiremitlerle kaplı olan kırma çatı doğu ve kuzey cephelerinde genişçe bir saçak meydana getirmektedir.

Son cemaat yerinde, kuzey duvarının ekleninde, cami-tevhidhanenin dış kapısı, bunun yanlarında ikişer tane dikdörtgen açıklıklı giyotin pencere yer almaktadır. Fotoğraflarda iyi seçilemeyen bu kapının dikdörtgen biçiminde olduğu ve aynı duvardaki pencereler gibi süslemesiz ahşap pervazlarla kuşatıldığı tahmin edilebilir, Cephenin üst kesiminde, son cemaat yerinin üstünü işgal eden fevkânî mahfile ait, aynı türde beş pencere sıralanır. Bunlardan ortadaki kapının üzerine, yandakiler de alttaki pencerelerin üzerine isabet etmektedir. Son cemaat yeri ile fevkânî mahfilin doğu yönünde sınırlayan kâgir duvarda da, aynı dikey eksenler üzerine yerleştirilmiş ikişer adet dikdörtgen pencere bulunur. Bu pencereler, sonradan üstlerinin sıvandığı anlaşılan, kesme köfekiden sövelerle çerçevelenmiş ve lokmalı demir parmaklıklarla donatılmıştır. Son cemaat yerinin, harem dairesine ve fotoğraflarda görünmeyen batı duvarının sağır olduğu düşünülebilir. Ancak, birçok tekkede görüldüğü üzere, bu duvarda, şeyh efendinin, harem dairesinden doğrudan cami-tevhidhaneye ulaşmasını sağlayan bir kapının bulunması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca fevkânî mahfile ulaştırılan merdivenin de batı duvarına yaslandığı muhakkaktır.

Son cemaat yeri ile harimi ayıran duvarın eksenindeki kapının biçimi tesbit edilememekte, ancak yanlarda ikişer tane dikdörtgen pencerenin yer aldığı bilinmektedir. Bu duvarın harim yönünde, girişin yanlarında yer alan, zemini yükseltilmiş ve ahşap parmaklıklarla sınırlanmış iki mahfil birimi mevcuttur.

Söz konusu mahfillerin sınırına yerleştirilmiş beş adet kare kesitli ahşap dikme, son

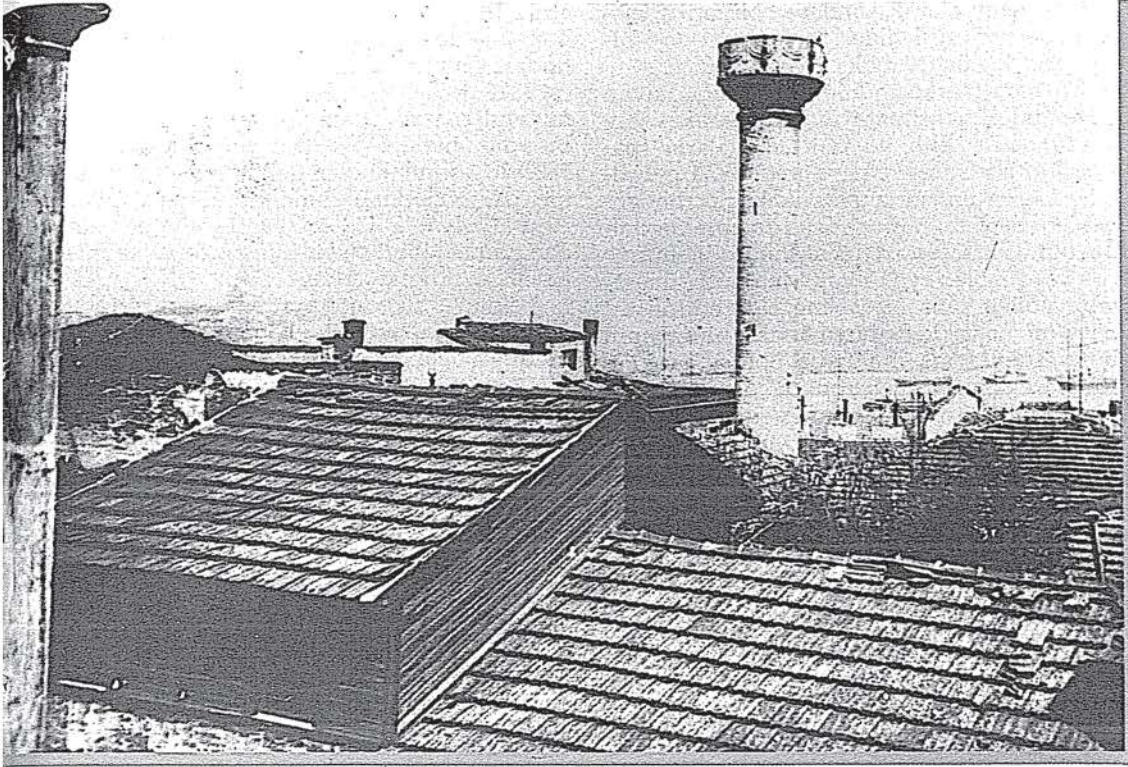

Resim 7: Cami-tevhidhanenin kuzeybatı köşesi, minare ve harem dairesinin doğu cephesi (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936).

cemaat yerinin üst katını oluşturan fevkânî mahfilin harim yönündeki çıkmasını taşımaktadır. Uçlarda bulunan iki dikme harimin yan duvarlarına bitişiktir. Dikmelerin arasında, ayrıca fevkânî mahfilin sınırında torna işi ahşap korkuluklar uzanır. Fevkânî mahfilde, son cemaat yeri ile harimi ayıran duvarın üzerine isabet eden hatta da aynı miktar ve türde dikmelerin sıralandığı görülür. Orta kısmında kavisli bir çıkma ile genişletilmiş olan fevk-nî mahfilin batı kesimi, kafesli bölmelerle ayrılarak, harem dairesi ile irtibatlı bir kadınlar mahfil şeklinde değerlendirilmiştir. Batı duvarından itibaren iki dikme arasındaki açıklığa tekabül eden kadınlar mahfil, pencereden bozma olduğu anlaşılan, dikdörtgen açıklıklı bir kapı ile hareme, sepet kulpu kemerli küçük bir ahşap kapı ile de fevkânî mahfile bağlanır,

Harimin, Hükümet Konağı Sokağı üzerindeki doğu duvarı, alttakiler dikdörtgen, üsttekiler yuvarlak kemerli olan dört çift pencere ile donatılmıştır. Alt sırada yer alan pencereler kesme köfekiden söveler ve lokmalı demir parmaklıklarla donatılmış, söveler sıva ile örtülmüştür. Basit ahşap doğramalara sahip olan tepé pencerelerinde de, sıvanmış olan kemerler tuğla ile örülmüş olmalıdır.

Harem ve selâmlık bölümlerine bitişik

Resim 8: Tekkenin batıdan görünüşü (önde selâmlık, arkada harem ve cami-tevhidhane bölümleri) (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936)

olan batı duvarı elimizdeki fotoğraflarda ancak kısmen görülebilmektedir. Duvarın, fevkânî mahfile komşu olan kuzey kesiminde alt sırada pencere bulunmamakta, buna karşılık üst kesiminde, ortada hünkâr mahfilinin kavisli çıkması, bunun sağında (kuzeyinde) da dikdörtgen bir pencere görülmektedir. Bu pencere herhalde, hünkâr mahfilinin gerisinde yer aldığı tahmin edilebilen hünkâr dairesine açılmaktaydı. Aslında duvarın alt kesiminde, doğu duvarındakilerin eşi olan dört adet dikdörtgen pencerenin sıralandığı, sonradan, harem ve selâmlık bölümlerinin cami-tevhidhanenin batı duvarına bitişik olarak inşa edilmeleri sırasında söz konusu pencerelerin örülerek iptal edildikleri varsayılabilir. Belki bunlardan bir tanesinin kapıya dönüştürülmesi suretiyle selâmlıkla cami-tevhidhane arasında bağlantı sağlanmıştı. Cami-tevhidhanenin kuzeyindeki fevkânî mahfilin alın tahtaları, kat arası silmesi şeklinde batı duvarında da devam ederek hünkâr mahfili çıkmasının alın tahtaları ile bütünleşmektedir.

Yapının en ilginç mimari unsuru olan hünkâr mahfili çıkması iki ahşap dikme ile üç eşit parçaya ayrılmış, parçaların alt kesimlerine, yüzeyinde üçer tane dikdörtgen göçertmenin bulunduğu ahşap panolar, alçak bir korkuluk duvarı niteliğindeki bu panoların üzerine de, birer kafes yerleştiril-

miş, kafes birimleri, kıvrımlı yapraklardan oluşan ahşap oyma hotozlarla taçlandırılmıştır.

Jandarma koğuşuna bitişik olan güney (kıble) duvarı sağırdır. Mihrabın sağ üstünde görülen, yarım daire biçimindeki sıva çatlağı, aslında bu duvarda da, doğu duvarındaki gibi, iki sıra halinde pencerelerin yer aldığı, daha sonra, jandarma koğuşu inşa edilirken bunların örüldüğünü kanıtlar niteliktedir. Güney duvarının eksenindeki mihrap nişi yarım daire planlı olup küçük bir yarım kubbe ile son bulur.

Cami-tevhidhanenin cephelerinde herhangi bir süslemeye rastlanmaz. Harimde tesbit edilen ahşap süsleme unsurları, hünkâr mahfili çıkmasındaki oymalı hotozların yanı sıra minberde ve tavanda bulunmaktadır. Son derecede sade bir görünüm arz eden ahşap minberde, yan yüzeylerde süslemeye yer verilmemiş, içi boş bırakılan üçgen panoların altına dörder yuvarlak kemer, ayrıca köşk kısmının süslemesiz korkuluklarının altına da, II. Mahmud döneminde revaç bulan sepet kulpu biçiminde birer kemer yerleştirilmiştir. Aynı tür bir kemere sahip olan minber kapısı, kıvrımlı yapraklardan oluşan bir hotozla taçlandırılmıştır. Köşkün, koni biçimindeki külâhu, kare kesitli ince dikmelere ve kirislere oturur.

Harimin ahşap tavanı dörtlü çıta demet-

leri ile verrev olarak karelere bölünmüş, çıta demetlerinin keşiştikleri noktalara kare biçiminde küçük parçalar konmuştur.

Tavanın merkezindeki kare göbek, tavan yüzeyindeki taksimata uygun olarak verrev konumdadır. Enli ve profilli çıtalarla (pasalarla) iki kare çerçeve meydana getirilmiş, içteki çerçeve, yuvarlak küçük bir göbekten dağılan oniki adet iri yaprakla doldurulmuş¹⁸, böylece II. Mahmud döneminde çok yaygın olan ve "Sultan Mahmud güneşi" tabir edilen ınsal süsleme elde edilmiştir. Fevkânî mahfilde de buna benzer bir tavanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Son cemaat yerinde ise daha basit, "çubuklu" denilen türde bir tavanla yetinildiği tahmin edilebilir.

Cami-tevhidhanede, harimin duvarları, Tanzimat dönemine ait dinî ve sivil yapıların hemen hepsinde görülen türde kalem işleri ile bezelidir. Duvar yüzeyleri, belirli bir yükseklikten itibaren, farklı renkte ve kalınlıkta müteaddit çizgilerle dikdörtgen panolara ayrılmış, bu panoların alt ve üst kenarlarının eksenlerine, kıvrık dallardan ve stilize çiçeklerden oluşan, dış konturları ile palmeti hatırlatan süsleme grupları yerleştirilmiştir. Tavanı kuşatan, bağdadî sivalı, içbükey koltuk silmesi de aynı türde çizgilerle çerçeveselenmiş, silmenin köşelerine ve bazı yerlerine¹⁹, benzer motifler içeren süsleme grupları serpiştirilmiştir.

Mimari ile bütünleşen bu süsleme unsurlarının yanı sıra, tekkenin 1935 tarihli fotoğraflarında mihrap duvarında birçok hat levhası²⁰, mihrabın yanlarında ikişer tane madenî şamdan, mihrabın sağında dekupaj tekniği ile imal edilmiş basit bir ahşap rahle, tavan göbeğinden sarkan, Batı kökenli, fanuslu bir kristal avize, ayrıca tavanın çeşitli yerlerinden sarkan, yıldız biçiminde demir çemberlere asılı kandiller görülmektedir. Harimin zemini hâl-halılar ve seccadelerle kaplıdır.

Cami-tevhidhanenin kuzeybatı köşesinde yükselen ve gövdesine kadar olan kesimi yarı yarıya ahşap harem dairesinin içinde kalan minarede kesme köfeki işçiliği gözlenmektedir. Kare tabanlı kaidenin doğu yüzünde, cami avlusuna açılan, yuvarlak kemerli minare kapısı bulunur. Armudî (S) profilli pabuç kısmına oturan silindirik biçimindeki gövde alt ve üst bitimlerinde birer simitle kavranmıştır. Şerefenin dolgusu, alttaki içbükey, üstteki dışbükey olan, süslemesiz iki geniş silmeden meydana gelir. Şerefeyi kuşatan kesme taş korkulukların yüzeyinde, birbirine bağlanan girdanlar biçiminde perde kabartmaları görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ortadan kalkmış olan petek kısmının silindirik biçiminde, külahın da koni biçiminde, ahşap ve kurşun kaplı olduğu tahmin edilebilir:

Söz konusu minare, çok daha yalın bir süslemeye sahip olmasına rağmen, özellikle

armudî profilli pabuç kısmı ile, İstanbul-Tophane'de aynı padişah (II. Mahmud) tarafından, Fatma Sultan Camii'nden bir yıl önce, 1826'da inşa ettirilen Nusretiye Camii'nin minareleri ile benzerlik göstermektedir²¹. Buradan hareketle Fatma Sultan Camii'nin 1827-28 yılındaki yeniden yaptırılması işinin de, Nusretiye Camii'nin mimarı Krikor Amira Balyan'a (1764-1831), ya da en azından onun ekibinden bir mimara veya kalfaya havale edildiği düşünülebilir.

Tekkeye ilişkin kaynaklardan birinde, "kapısının" üzerinde şöyle bir kitabenin bulunduğu belirtilmektedir:²²

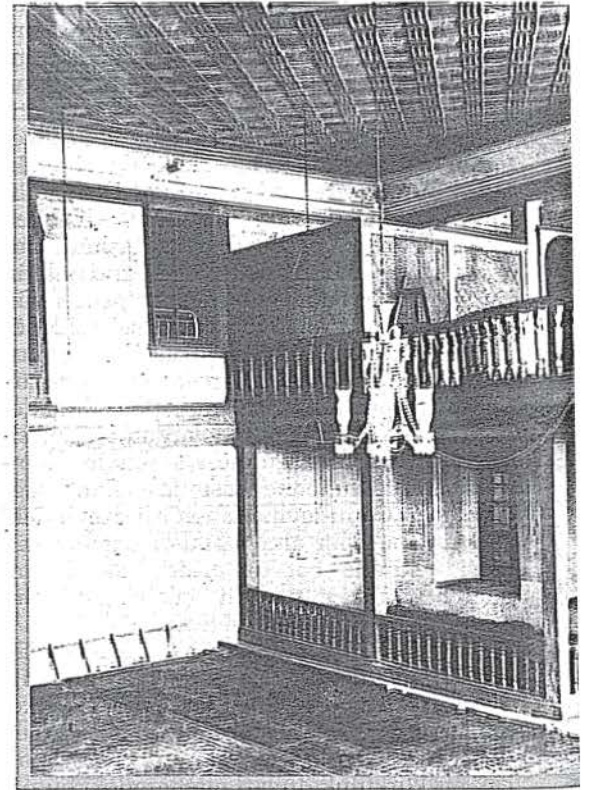
*Nakşbendî Dergahıdır bu makâm-ı dil-küşâ
İste meydân-ı muhabbet gel azizim merhabâ*

Ancak burada sözü edilen kapının tekkenin neresinde bulunduğu belirtilmemiştir.

Gümüşhaneli Sokağı üzerindeki cümle kapısı ile cami avlusundan Hükümet Konağı Sokağı'na açılan kapı söz konusu olamayacağına göre, halen nerede olduğu bilinmeyen bu kitabe büyük bir ihtimalle cami-tevhidhanenin dış kapısı veya son cemaat yerinden harime açılan kapının üzerinde yer almaktaydı.

Harem ve selâmlık:

Harem dairesini barındıran kanadın dikdörtgen planlı olduğu ve Gümüşhaneli

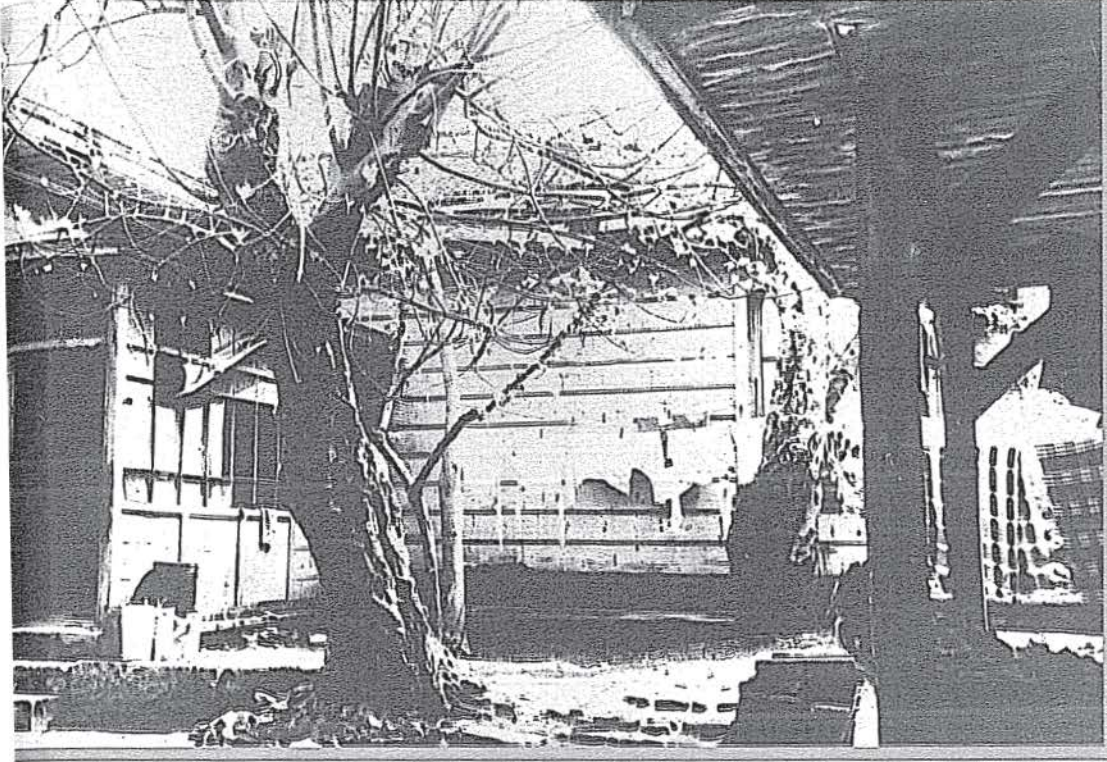
Resim 9: Cami-tevhidhane hariminin kuzeybatı köşesi (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936)

18- Tarikat yapılarında, Bektaşîyye başta gelmek üzere, özellikle süslemleri Hz. Ali'ye bağlanan tarikatların tekkelerinde ve türbelerinde, oniki imâmı simgeleyen bu tür süsleme unsurlarına sıkça rastlanır. Ancak söz konusunun, bir cami olarak tasarlandığı, üstelik Bektaşîliğin lağvedildiği Vaka-i Hayriye'den (1826) hemen sonra yenilediği düşünülürse, burada gözlenen süslemede böyle bir anlam aramak boşunadır. Ayrıca bir an için tavanın, yapının tekkeye dönüşükten sonra yenilediği varsayılabilir. Nakşbendîyye tarikatının silsilesi itibarıyla Hz. Edebekir'e bağlandığı ("Bekr/Siddik" olduğu), bu tarikatla, ehl-i beyt ve oniki imâm sevgisi hususunda diğer tarikatlara oranla daha "tekmîni" davranıldığı da unutulmamalıdır.

19- Fotoğraflarda görülebildiği kadarıyla, söz konusu süslemeler, köşelerin dışında rastgele dağılımamıştır. Batı duvarındaki koltuk silmesinde bunlardan birisi hünkâr mahfilin çıkmasının, diğeri de bunun yanındaki pencerenin ekseninde, silmenin kuzey kanadındaki bu kanadın ekseninde, güney kanadındaki de duvardaki süsleme panolarının eksenlerinde yer almaktadır.

20- Bu levhalar içinde yazılan seçilebilir şunlardır: Mihrabın üzerinde celi sülûsle yazılmış, zereadûd mihrap âyeli, bunun yanlarında yine celi sülûsle zereadûd olarak yazılmış "Allah celle celâlehü" ve "Muhammed aleyhisselâm" levhaları; mihrabın sağında, yukarıda, celi tâlikle zereadûd olarak yazılmış "Sefat ya Resûlallah..." sözünde de aynı türde "Allah Muhammed" levhaları.

21- Bkz. Y. Suner, "Nusretiye Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI (1994), 105-107. z. Yılmaz, a.g.e., 59.
22- Yılmaz, a.g.e., 59.

Resim 10: Tekke avlusundan hünkâr mahfiline/daire sine giriş (Encümen Arşivi, 10. IV. 1936)

Sokağı'na paralel olarak doğu-batı doğrultusuna uzandığı görülmektedir. Aynı doğrultuda gelişen kırma çatısı Marsilya tipi kiremitlerle kaplıdır. Minarenin yanından cami avlusuna açılan dikdörtgen açıklıklı iki giyotin penceresi vardır.

Üstteki pencere bir sürmeli kafesle donatılmıştır. Yapı, Gümüşhaneli Sokağı (kuzey) yönünde, moloz taş örgülü yüksek ve sağır bir duvara yaslanır.

Selâmlık, tekke avlusunun batı, güney ve kısmen doğu yönünde gelişen üç kanattan meydana gelmekteydi. Görülebildiği kadarıyla, batı kanadı kısmen üç katlı olup ilk iki katın duvarları tuğla örgülüdür. Şadırvana ve helâlara komşu olan, cephesinde dikdörtgen pencerelerin sıralandığı bu kesimde mutfak, kiler, taamhane (yemekhane), güsülhane gibi servis birimlerinin yer aldığı tahmin edilebilir, Ahşap duvarlı olan üçüncü kattan, Gümüşhaneli Sokağı'nun kuzey-güney doğrultusunda uzanan kesimine açılan iki adet dikdörtgen pencere mevcuttur. Marsilya kiremitleri ile kaplı bir beşik çatının örttüğü batı kanadının güney kesimi ise iki katlıdır.

Dervişlerin ve misafirlerin barınmasına tahsis edilen birimleri (derviş hücreleri ile mihman odalarının) bu kanatta yer almaları mümkündür. Aynı şekilde iki katlı olan güney kanadında, cami-tevhidhaneye bitişik olan doğu kesiminin hünkâr mahfili ile bağlantılı hünkâr dairesini barındırdığı muhak-

kaktır. Şeyh efendinin misafirleri kabul ettiği ve sohbet toplantıları düzenlediği şeyh odası da büyük bir ihtimalle güney kanadında, hünkâr dairesinin yakınında bulunmaktaydı. Tekke avlusunun doğu yönünde ise, her ikisi de iki katlı olan harem ve selâmlık bölümleri arasında tek katlı bir kanat uzanmaktadır. Mabeyn niteliğinde olduğu tahmin edilebilen bu kanatta, selâmlığa ve hünkâr dairesine geçit veren camekânlı, mütevazı bir giriş göze çarpar.

Şadırvan ve helâlar:

Ufak boyutlu ve mütevazı görümlü olan şadırvan, mermerden yontulmuş, dikdörtgen prizma biçiminde, kapaklı bir hazne ile bunu örten ahşap bir sundurmadan ibarettir. Dikdörtgen planlı sundurmanın köşelerinde kare kesitli birer ahşap dikme yükselmekte, herhangi bir bezemeye sahip olmayan dikmelerin üst kısımlarında kirişleri destekleyen göğüslemeler bulunmaktadır. Sundurmanın kırma çatısı, fotoğrafların çekildiği 1936 yılında Marsilya tipi kiremitlerle kaplıdır. Tuğla örgülü ve sıvalı duvarlara sahip olan helâlar da basık kemerli birer kapıya sahiptir.

* * *

Gümüşhanevî Tekkesi, 19. yüzyılda İstanbul'da sayıları artan cami-tekkelerdendir. Çoğunluğu vaz'-ı meşihat usulü ile tesis edilen bu yapılarla, fonksiyon şeması, mi-

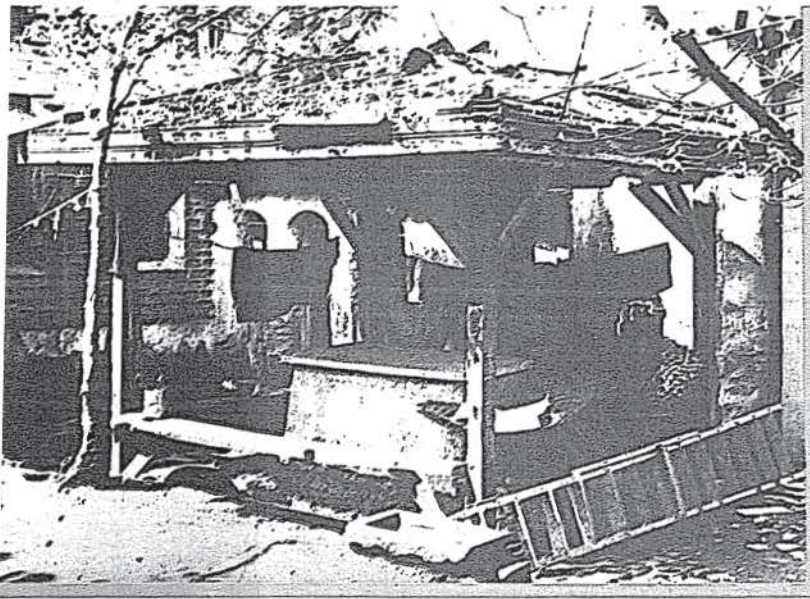

Resim 11: Gümüşhânevî Tekkesi mahfili

mari program ve tasarım açısından aynı temel özellikleri paylaşan tekkede, fonksiyon değişimini (caminin tekkeye dönüşümünü) izleyen dönemde, tekke hayatının gerektirdiği bölümlerin (harem, selâmlık vs.) inşa edilmesi, söz konusu bölümlerin kendi aralarında ve cami-tevhidhane ile irtibatlandırılması bu açıdan dikkat çekicidir. Harim

duvarlarında yer alan ve Abdülaziz döneminin eklektik zevkini yansıtan kalem işleri dışında, tekkenin mimari ayrıntıları ve süslemeleri de, II. Mahmud döneminin, bünyesinde hâlâ barok unsurlar barındıran ampri üslubuna bağlanmaktadır.

Sonuçta Gümüşhânevî Tekkesi'nin ortadan kalkması, mimari tarihimiz ve İstanbul'un tarihî topografyası açısından, özellikle de kültür tarihimizde işgal ettiği önemli mevki bakımından büyük bir kayıp olmuştur. Ancak abidevî ölçülerdeki külliyesi ve yapıları korunmaya değer tarihî eser sayan, asıl İstanbul'un mahalle dokusunu oluşturan ve bu şehre kendine özgü "ruhaniyetini" veren ahşap meskenleri, bunlarla kaynaşan ufak boyutlu mütevazı mescitleri, tekkeleri, türbeleri, çeşmeleri ve diğer birtakım hayır eserlerini, "imar", "çağdaştırma" veya "ihya" adı altında ortadan kaldıran ya da bilinçsiz onarımlarla tanınmaz hale getiren sakat zihniyet ne yazık ki, zamanın şartlarına göre suret değiştirerek varlığını sürdürmektedir. Bu "millî hastalık" tedavi edilmediği müddetçe daha nice Gümüşhânevî Tekkesi, bir daha geri gelmemek üzere tarihe karışacak, maddî ve manevî zenginliğini gitgide yitiren İstanbul, külliyesi kuşatan ve onlarla büyük bir tezat oluşturan ruhsuz ve çirkin yapılar yığını haline gelecektir. □

**Resim 12: Tekke avlusundaki şadırvan ve helalar
(Encümen Arşivi, 10. IV. 1936)**